

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.25(7-8)-7
УДК 231

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ПРО СТАТУС ТЕОЛОГІЇ

MODERN PROBLEMS OF SPIRITUAL EDUCATION IN UKRAINE:
THE QUESTION OF THE STATUS OF THEOLOGY

Т. Г. Левченко

Актуальність теми дослідження. Формальне визнання богослов'я як науки та навчальної дисципліни, здійснене українськими законодавцями у 2014 році, актуалізувало дискусії про статус теології. Хоча богослови вважають утвердження своєї дисципліни у колі наукового дискурсу справою вже вирішеною, наукова спільнота з обережністю ставиться до претензій теології на свій голос в межах науки та освіти. У зв'язку з цим важливим стає питання про теоретичні засади твердження теологів про власне місце у колі наук та функції теології відносно філософії, гуманітарних та природничих наук.

Постановка проблеми. Аналіз претензій теології на статус мета-науки стосовно філософії та всіх конкретних наук гуманітарного і природничого циклу дозволяє розглянути об'єктивно, без звернення до ідеологічних кліше, особливості самообґрунтування теологією себе як науки, освітньої дисципліни та виду світогляду. Критично важливим фактором для дискусій про статус теології є визнання аналогії між філософією та теологією як світоглядними науками. Саме ця аналогія дозволяє пояснити, яким має бути в ідеалі статус теології як науки та освітньої дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку теології за аналогією з філософією розглядається в основному на матеріалі католицької теології. Лише в останні роки ряд українських філософів почали досліджувати зміну

Urgency of the research. The formal recognition of theology as a science and academic discipline, carried out by Ukrainian legislators in 2014, has actualized discussions about the status of theology. Although theologians consider the establishment of their discipline in the circle of scientific discourse to be a settled matter, the scientific community is cautious about the claims of theology to its voice within science and education. In this regard, the question of the theoretical foundations of theologians' claims about their place in the sciences and the function of theology in relation to philosophy, humanities and natural sciences becomes important.

Target setting. Analysis of the claims of theology to the status of meta-science in relation to philosophy and all specific sciences of the humanities and natural sciences allows us to consider objectively, without resorting to ideological clichés, the peculiarities of self-justification by theology as a science, educational discipline and worldview. A critical factor in discussions about the status of theology is the recognition of the analogy between philosophy and theology as worldview sciences. It is this analogy that makes it possible to explain what the ideal status of theology as a science and educational discipline should be.

Actual scientific researches and issues analysis. The question of the development of theology by analogy with philosophy is considered mainly on the basis of Catholic theology. Only in recent years have a number of Ukrainian philosophers begun to study

парадигм в історії теології та її сучасному стані за аналогією із добре вивченими процесами у філософії. Також в останні роки на матеріалі православної теології почався аналіз претензій українських та зарубіжних богословів на статус мета-науки. Особливе значення для методології нашого дослідження у цьому аспекті мають роботи філософів Ю. Чорноморця, Г. Христокіна, В. Грицишина, богословів Дж. Мілбанка та Д. Гарта.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз претензій теології на статус мета-науки і універсального дискурсу. Цей аналіз дозволяє як прояснити сутність претензій теології на особливе місце в науковому та науково-освітньому просторі, так і здійснити контекстуалізацію цих претензій до українських умов.

Виклад основного матеріалу. У статті доводиться суттєва подібність претензій філософії та теології на статус мета-науки та універсального світоглядного дискурсу. Історично ці претензії пов'язані з вченням про особливе інтуїтивне пізнання, сьогодні вони ж проявляються у намаганні дати відповіді на основні світоглядні питання особистості. Доведено, що претензії теології на статус мета-науки є менш обґрунтованими, ніж у філософії, оскільки теологія не може надавати методології для конкретних наук, не може без посередництва філософії оцінювати наукові теорії. Також теолог не є вільним у власних роздумах, навіть якщо проявляє творчу спонтанність, оскільки обов'язково повинен бути укорінений у певній традиції. Утопічними є сподівання католицьких, православних і протестантських богословів на те, що теологія з кінцем епохи модерну знову може претендувати на статус мета-науки і оцінювати досягнення усіх наук, особливо гуманітарних.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що теологія у її претензії на статус мета-науки

the paradigm shift in the history of theology and its current state by analogy with well-studied processes in philosophy. Also in recent years, the analysis of the claims of Ukrainian and foreign theologians to the status of meta-science has begun on the basis of Orthodox theology. Of particular importance for the methodology of our study in this aspect are the works of philosophers Y. Chornomorets, G. Khrystokin, V. Hrytsyshyn, theologians J. Milbank and D. Hart.

The research objective. The aim of the article is a comprehensive analysis of the claims of theology to the status of meta-science and universal discourse. This analysis allows us to clarify the essence of the claims of theology for a special place in the scientific and scientific-educational space, and to contextualize these claims to the Ukrainian conditions.

The statement of basic materials. The article shows a significant similarity of the claims of philosophy and theology to the status of meta-science and universal philosophical discourse. Historically, these claims relate to the doctrine of a special intuitive cognition, but today they are manifested in an attempt to answer the main ideological questions of the individual. It is proved that the claims of theology to the status of meta-science are less substantiated than in philosophy, since theology cannot provide methodology for specific sciences, cannot, without the mediation of philosophy, evaluate scientific theories. Also, the theologian is not free in his own reflections, even if he exhibits creative spontaneity, because it must necessarily be rooted in a certain tradition. Utopian are the hopes of Catholic, Orthodox and Protestant theologians that theology with the end of the modern era can again qualify for the status of meta-science and evaluate the achievements of all sciences, especially humanitarian ones.

Conclusions. The analysis allows us to state that theology in its claim to the status of meta-science and universal

та універсального дискурсу в усьому слідує за філософією. Залежність теологічних концепцій від філософських особливо яскраво проявляється у тому, що теологія не пропонує власного погляду на науковий світогляд, а цілком і повністю залежить від філософії. Також не існує "теології науки", хоча існує філософія науки. Претензії філософії на роль особливого світогляду ґрунтуються на самотійності мислення, у той час як самотійна діяльність теолога як релігійного суб'єкту завжди обмежена його залежністю від конкретної релігійної традиції.

Ключові слова: духовна освіта, теологія як наука, теологія як світоглядна дисципліна, теологія і філософія, теологія і науковий світогляд.

discourse in all respects follows philosophy. The dependence of theological concepts on philosophical ones is especially evident in the fact that theology does not offer its own view of the scientific worldview, but depends entirely on philosophy. There is also no "theology of science", although there is a philosophy of science. The claims of philosophy to the role of a special worldview are based on the independence of thought, while the independent activity of the theologian as a religious subject is always limited by its dependence on particular religious traditions.

Keywords: spiritual education, theology as a science, theology as a worldview discipline, theology and philosophy, theology and scientific worldview.

Актуальність та стан розгляду проблематики. Аналіз проблем духовної освіти в Україні проводиться в основному без уваги до того, що претензії теології на статус мета-науки, які активізувалися в останні десятиліття, гостро потребують об'єктивної оцінки. Мовчазне прийняття претензій теології на статус науки і навіть мета-науки, яке має місце в останні роки, спонукає до надання преференцій, які не підтверджуються самим існуванням теології як освітньої дисципліни. Разом з тим, наявність в Україні значної кількості богословських праць високого рівня, наукових журналів, відвідування духовних закладів провідними теологами сучасності, спонукають до визнання теології. Складається парадоксальна ситуація, коли теологія де-факто визнана, але її статус в якості світоглядної дисципліни продовжує бути неясним.

Постановка проблеми. Критично важливим фактором для дискусій про статус теології є визнання аналогії між філософією та теологією як світоглядними науками. Саме ця аналогія дозволяє пояснити, яким має бути в ідеалі статус теології як науки та освітньої дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження аналогії між статусом філософії та теології як мета-наук і світоглядних дисциплін у філософській та релігієзнавчій літературі здійснені виключно на прикладі католицької думки. Зокрема, М. Желнов звертає увагу на те, що у католицькій теології до сьогодення існує змагання богословських програм, одна з яких використовує платонівську та августинівську теорію про інтуїтивне споглядання, а інша виходить із аристотелевської та томістичної теорії про опосередковане знання ідеального. В цілому католицька думка мала власну специфіку, пов'язану із метафізичною теорією аналогій, які підтверджуються лише роздумами (томізм) або ще і спогляданнями (августіанство). Ю. Чорноморець і Г. Христокін звертають увагу на наявність різноманітних парадигм

філософізації православної теології із середньовіччя до сьогодення. Згідно із аналізом цих релігієзнавців, першою парадигмою був середній платонізм, що використовувався Оригеном і каппадокійцями. Другою парадигмою став візантійський неоплатонізм. Після падіння Візантії під впливом Заходу формується академічна теологія. В ХІХ столітті за взірцем шеленгіанства виникає православна релігійна філософія, що пропонувала синтез теологічного і філософського видів знань. В кінці 1920-х формується неопатристика, яка намагалася відродити стиль мислення грецьких отців Церкви (незалежно від їх належності до платонізму чи неоплатонізму). З початком ХХІ століття формується нова парадигма, яку Ю.Чорноморець визначає як “православна радикальна ортодоксія”, В. Грицишин як “постнеопатристику”. Фактична залежність від тих чи інших видів філософії не заважала православним теологам завжди претендувати на статус “істинної філософії”. Останнім часом ці претензії були підтримані протестантськими теологами на чолі з Дж. Мілбанком. Сформована ними течія “радикальної ортодоксії” сповідує повернення до середньовічної єдності філософії та теології, фактично наголошуючи на легітимності поглинання філософії теологією. Нагальним завданням для сучасного релігієзнавства є аналіз претензій теології на статус мета-науки у всіх конфесійних виявах – православному, католицькому, протестантському, і на широкому історичному матеріалі – від виникнення християнської теології до сучасної богословської думки.

Постановка завданням. Метою статті є комплексний аналіз претензій теології на статус мета-науки і універсального дискурсу. Цей аналіз дозволяє як прояснити сутність претензій теології на особливе місце в науковому та науково-освітньому просторі, так і здійснити контекстуалізацію цих претензій до українських умов.

Основний матеріал. Претензії теології та філософії на статус мета-науки історично коріняться у традиції платонізму. Згідно із діалогом Платона “Симпозіум” (“Бенкет”) усі істоти діляться на три класи. Вершина існуючого – це боги, які знають все, мають мудрість завдяки повноті споглядання світу ідей. Протилежне становище до богів займають прості люди, які не мають справжнього знання, але думають, що знають достатньо про все. Їх свідомість переповнена особистими гадками та поширеними в суспільстві загальними думками, які неможливо довести. Філософи займають середнє становище між звичайними людьми і богами. Вони не мають повноти істинного знання, але прагнуть до нього. Ця повнота ідеального знання називається мудрістю (“софія”), а прагнення до цієї повноти знання нагадує любовний порив. Саме тому філософи і називаються так – “ті, хто люблять мудрість”. Філософи знають, що звичайні людські гадки є обмеженими думками, істинні судження серед яких скоріше є випадковістю. Досягнення повноти життя за Платоном можливе лише у спогляданні світу ідей, але до цього споглядання розум філософів має прийти підготовлений знаннями усіх звичайних наук.

В добу ранньої патристики теологія претендує на статус мета-науки, аналогічний до філософського, оскільки саме теологи нібито мають відповідні споглядання, духовний досвід. Саме найменування “богослов” відноситься перш за все до містика, який споглядає Бога і все інше у Богові. Стосовно визнання наявності у філософів чи митців досвіду інтуїтивного знання теологи патристики не мають єдиної точки зору. Філософія

бачиться або як наближення до релігійно-теологічної істини, або як пусті фантазії. Сам задум філософії визнається правильним, але його реалізація нібито стала справою теології. Саме тому остання іменується “істинною філософією”. До кінця середньовіччя на православному Сході перемагає теорія про філософію як “пусті фантазії”, непотрібні та небезпечні для теології. На католицькому Заході філософія оцінюється як перша ступінь універсального знання, як наближення до повністю універсальної релігійно-теологічної істини. У межах раннього протестантизму торжествує різко негативна оцінка філософії, яка в XIX столітті, із перемогою ліберальної теології, змінюється на цілком позитивну. Під час наростання фундаменталізму на початку XX століття і кризи західної ідентичності в Європі, спричиненої першою світовою війною, негативна оцінка метафізичної філософії у межах протестантської неоортодоксії відроджується. Сьогодні різкі коливання від повного прийняття філософії до її повного відторгнення у протестантській теології існують у зв'язку із постмодерними теоріями. Наприклад, Д. Вейз-молодший різко засуджує постмодерну філософію за легітимізацію нескінченної гри, відмову від теорій про існування істини, схвалення суперечливих тез у якості прийнятних елементів світогляду при наявності суб'єктивного бажання. Дж. Сміт, навпаки, вважає, що постмодерна філософія надає певні світоглядні орієнтири для теорії та практики в умовах пануючих у суспільстві плюралізму, релятивізму та нігілізму. Відповідно, філософію постмодерну слід приймати не як відповідальну за цей кризовий стан суспільної свідомості, а як таку, що дозволяє суб'єкту протистояти цьому станові. Дж. Сміт намагається довести, що філософія Деріда, Ліотара і Фуко може бути використана сучасними теологами так само ефективно при творчому підході до неї, аналогічно до того, як у четвертому столітті грецькими богословами була переосмислена і застосована у якості пропедевтики до християнської теології філософія Аристотеля, Платона і Плотіна. Мало того, з філософії останніх був запозичений словник основних понять для теології. Правда у власне релігійно-богословському дискурсі ці поняття набули нових сенсів. На думку Сміта, підхід теологів до філософії Деріда, Ліотара і Фуко має бути аналогічним. Наприклад, християнські теологи цілком можуть прийняти тезу Деріда “все є тексом”, але використовувати її не для деконструкцій, а для стимулювання серйозного “прочитування” таких текстів як “світ”, “людина”, “Біблія”. Із тези Ліотара про те, що світогляд людини визнається метанаративами не обов'язково має слідувати висновку про необхідність повного звільнення від впливу усіх великих наративів. При критиці наративів про прогрес чи раціональність, які не стали панацеєю для людства, теологи мають з усією серйозністю ставитися до тих наративів, які розповідає Писання та літургія – оскільки ці останні наративи нібито є практично ефективними як зараз, так і в есхатологічній перспективі. Із тези Фуко про значення дисципліни та практики для розвитку європейської культури, Дж. Сміт пропонує робити творчий висновок про вирішальне значення навичок у становленні християнських спільнот. Без дисциплінуючих практик, які формують у особистості навички позитивної моральної поведінки, неможливе функціонування церкви як взірцевої спільноти, яка надає приклад усьому суспільству. Отже, у викладі Дж. Сміта, філософія постмодернізму виявляється корисною для церкви і теології, якщо

розуміти її як нагадування про важливі елементи біблійного та середньовічного світогляду. Відмітимо, що Дж. Сміт намагається так інтерпретувати основні ідеї постмодерністів, щоб вони стали основою для нової легітимізації претензій християнської теології на універсальну істину. Таке творче переосмислення надбань філософії постмодерну широко розповсюджене, особливо у межах теологічної герменевтики. Часто не претендуючи на універсальність власних теорій, теологи пропонують розглядати як універсально значимі хоча б християнські практики, тим самим формуючи теоретичні основи для християнського гуманізму доби постмодерну.

Претензія на узагальнення і перевершення наукового знання характерна для філософії. Звичайно така претензія пов'язана із трьома факторами.

Філософія займається світоглядними питаннями, які не під силу конкретним наукам. Наприклад, “чому існує буття, а не небуття?”; “хто така людина?”; “що було до початку часу в момент великого вибуху?”; “чи існує Бог як ідеальна основа всього?”; “у чому полягає сенс людського життя?”. Цікаво, що на такі питання дає відповідь релігія, але робить це за допомогою віри, переконань. А філософія на такі питання намагається відповісти тільки розумом. При чому розум може працювати у двох регістрах. А саме, крім звичайних роздумів, суджень, можуть у філософів ставатися певні озаріння, інсайти. Саме останні Платон, скоріше за все, сприймав як споглядання. Такі інсайти трапляються і у науковців, але у філософів вони мають велике значення, оскільки саме ці інсайти визначають тип філософського світогляду, який є у окремого філософа (Анрі Бергсон). Намагаючись розумом дати відповіді на згадані світоглядні питання, філософ формує власні гіпотези, які повинні бути всебічно аргументованими. Також філософ спростовує гіпотези інших філософів, що суперечать його власним, протистоїть релігійним, міфологічним, ідеологічним відповідям на світоглядні питання. Критичне мислення полягає також у тому, що філософ сумнівається навіть у власних гіпотетичних відповідях на світоглядні питання, знову і знову починає мислити “з самого початку” (Мартін Гайдеггер). Філософія перш за все – це ризик мислити самотійно, без опори на загальноприйняті в суспільстві думки.

Філософія претендує на перевищення наукового знання ще й тому, що намагається надати філософську методологію для наук, як природничих, так і гуманітарних. Одним із світоглядних загальних питань, якими займається філософія є наступне: “Що таке свідомість?”. Мераб Мамардашвілі у розмові із Олександром Пятигорським визнає, що усе своє життя намагався дати вичерпну відповідь на це питання. Звичайно, що від цього питання походять такі важливі питання як: “Що таке методологічно правильне наукове мислення?” (це питання цікавило найбільше І. Канта, Р. Декарта, Е. Гусерля, але інші філософи звичайно приділяли йому велику увагу у власній творчості); “Як відбуваються розвиток наукового знання?” (Т. Кун, І. Лакатос); “Якою повинна бути сучасна наукова мова?” (Б. Рассел). Цікаво, що навіть філософи-позитивісти, які заперечували здатність філософії відповідати на світоглядні запитання універсального характеру, вважали, що філософія може і повинна бути методологічною основою для наукового мислення у

гуманітарних та природничих науках. Разом із тим, все більшу роль грає не лише вміння методично і критично мислити, але й здатність до творчого мислення і творчого пошуку. Філософія, поруч із мистецтвом, тренує мислення особистості до такого роду випробувань, і тому філософи часто успішні там, де потрібним є творче мислення, відкритість до нового.

Предметом філософії є відношення “людина – світ”, при чому для філософії людина – це представник живого світу, що подолав залежність від інстинктів та творить власну історію за допомогою розуму і свободи, а світ – це природа та створений попередніми поколіннями штучний світ соціуму. Також людина у цьому відношенні “людина – світ” – це індивід, із його власними трагедіями та досягненнями, який “закинутий у світ” сірості та повсякденності, але прагне до чого більшого та кращого. Чи роблять філософи акцент на родових якостях людини, чи зосереджують увагу на її особистих рисах (як це роблять екзистенціалісти), філософія вчить людину долати власну обмеженість, досягати більшого. Адже у самій структурі як людської природи, так і людської особистості, закладено подолання обмежень. Людина як родова істота (як барон Мюнхаузен у відомій історії) витягує себе із царства природи. Аналогічно особистість творить те, на що, здавалося б, не була здатна. Змінюючи себе, людина активно трансформує світ навколо себе. Звичайно, великі досягнення цивілізації мають власну негативну сторону, оскільки людина часто є відчуженою від себе. Це проявляється не лише у тому, що замість реалізації власних бажань, існує необхідність працювати. Усе більше людина потрапляє у залежність від штучно створеного світу соціальних мереж, надмірного споживацтва, соціальної статусності. Філософія повертає людину їй самій, вказуючи на те, якими є оптимальні моделі відносин “людина–світ” як взагалі, так і конкретних обставинах життя особистості.

Аналогічними є претензії теології доби модерну і постмодерну. Перш за все теологи підкреслюють, що релігія дає відповіді на усі основні світоглядні питання. Теологія є осмисленим вираженням цих відповідей та їх теоретичним обґрунтуванням. Згідно із теологами, людина є істотою, якій властиве прагнення до нескінченного щастя та абсолютної істини, що і проявляється у філософії. Але ці прагнення задовольняє релігія як певний дарунок, а не сама людина та її творчий пошук. Людська ідентичність найбільш рельєфно проявляється у здатності ставити світоглядні питання, шукати на них відповіді, формувати гіпотези, що відповідали б на ці запити. Релігія – це відповіді, які нібито не є гіпотетичними, а знанням, у істинності якого можна впевнитися у персональному духовному досвіді. Відповідно, теологи беруть на себе певний ризик умовно вільного мислення, в якому догми грають другорядну роль. Духовний досвід теолога та нормативний духовний досвід спільноти, до якої він належить, мають пріоритетне значення для сучасної теологічної думки. Теологи уподібнюють власний дискурс до експериментальної фізики Нового часу, але у дійсності ця аналогія має значно більш обмежене значення. А саме, не усі в одних і тих же умовах отримують один і той же духовний досвід. А тому об’єктивно сучасна теологія подібна до психології, а не до фізики. Легітимізація теології через духовний досвід, у якому отримуються відповіді на основні світоглядні питання була дуже популярною у теології XIX і XX століть. На початку XXI

століття посилення на духовний досвід залишається розповсюдженими, при чому досвід пов'язується із генезою екзистенції, із становленням суб'єкта через переживання впливу з боку нескінченного Бога.

Також як філософія намагається стати над окремими науками як універсальний науковий і методологічний дискурс, так само теологія претендує на роль судді для філософських теорій. Наприклад, сучасний впливовий протестантський теолог Дж. Мілбанк доводить, що розмежування між теологією та філософією, релігійним та світським дискурсом є модерним винаходом, який не має під собою жодних об'єктивних підстав. Адже не тільки світоглядні питання, які ставлять перед собою філософи і теологи є тотожними. На думку Мілбанка у філософії та теології приріст знання відбувається однаково за допомогою "цілісного розуму". Останній англіканський теолог розуміє як єдність споглядання і розуміння, розвиваючи теорію Гамана про розум. Тотожність інтуїтивного розуму, "споглядальної віри", "духовних відчуттів" забезпечується тим, що ці концепти описують одну реальність, щось на кшталт платонівського "нуса". Звичайно, що саме твердження про існування такого розуму є у значній мірі метафізичним положенням, у яке потрібно вірити. Такий утопічний фундамент для теології не може бути серйозною основою для претензій на статус універсального дискурсу, з точки зору якого можна судити про філософію та гуманітарні науки. Звернімо увагу також на той факт, що теологія не може бути критичною інстанцією для точних і природничих наук. Для останніх теологія не може надати жодної методології наукового пошуку. Сучасна теологія завжди судить про наукову картину світу, як вона дана у філософських узагальненнях. Навіть якщо мова йде про етичні проблеми, які виникають у сучасній науці, філософія завжди є посередником між точними і природничими науками і теологією. Дж. Мілбанк визнає, що безпосередньо теологія може судити про теорії тих наук, що вийшли із філософського знання – як то соціологія чи політологія. Сам Мілбанк написав знамениту працю "Теологія і соціальна теорія", у якій намагається довести, що усі соціологічні теорії сучасності є квазітеологічними побудовами, що покликані відповісти на світоглядні питання. При цьому відповіді, які надають соціологічні теорії, нібито мають прийматися на віру так само як і теологічні концепції. Намагання теології виступити додатково щодо філософії інстанцією оцінки наукової картини світу ґрунтується на претензії релігії на статус виключного носія моральної свідомості. Релігійні лідери та теологи активно відстоюють тезу, що автономний людський розум не може бути джерелом моральних істин через власну обмеженість, упередженість, тощо. На думку теологів, лише об'єктивно дана у традиції мораль, відрефлексована у теології, може бути основою для моральних оцінок проблем, що виникають у зв'язку із розвитком сучасної науки. Також і для наукових теорій, які важко узгоджуються із традиційним релігійним світоглядом (наприклад, для теорії еволюції) шукають філософські засади, які нібито є визначальними для цих теорій. І після такого інтелектуального пошуку предметом богословської дискусії вже стають філософські засади теорій, а не вони самі.

Аналогічною до філософії сучасна теологія є і у власному антропоцентризмі. Людина як особистість, людина як істота, що

спілкується – ось що є головним предметом для теологічної рефлексії. Бог осмислюється у сучасній теології не сам по собі, а у його відношенні до людини. Предметом розмірковувань є спосіб даності Бога для особистості, яка “піднялася над людською природою”, реалізувала покликання до трансценденції, отримала духовний досвід. Від сучасних теологів можна почути радикальні твердження про те, що якщо Бог не даний суб’єкту в чуттєвих переживаннях, то він не існує (Дж. Манусакіс). Бурхливо розвивається феноменологія релігійного досвіду, покликана довести, що Бог переживається особистістю безпосередньо і очевидно. Розвиток особистості теологами постулюється як головна практична мета релігії та теології. Згідно із теологами людина як розумна і вільна особистість витягує саму себе із царства природної необхідності, із царства інстинктів та бажань, у царство духовно-релігійної діяльності (І.Зізіулас). Таким чином, теологія в усьому уподібнюється до філософії від самого сенсу цієї науки до її значення для особистості.

Філософія, зосереджуючи увагу на основних світоглядних проблемах, є не лише видом світогляду і способом життя, культивує певне розважливе ставлення до основних людських проблем, яке давні називали “мудрістю”. Філософія намагається відповідати на конкретні запитання за допомогою творення конкретних філософських дисциплін. Так, у ХХ столітті активно розвивалася онтологія, яка відповідала на питання про загальне та особисте буття. Завжди філософи значну увагу приділяли гносеології, тобто дисципліні, яка відповідає на питання “як можливе істинне знання?” та епістемології (яка відповідає на більш конкретне питання – “як можливе істинне наукове знання?”). Цим філософським дисциплінам допомагає логіка як наука про формально правильне мислення. Все більш важливою стає етика як філософське вчення про норми людської поведінки, бажані для особистості чесноти, етос, імперативи моралі. Е. Левінас навіть вважав, що саме етика, а не онтологія чи гносеологія має бути “першою філософією”. Повнота людського життя не можлива без поцінування прекрасного та величного, а тому важливою частиною філософії є естетика. На її основі виникла також ціла нова дисципліна “філософія творчості” (Б. Новіков). Все більшого значення набуває філософська антропологія, а київські автори (Н. Хамітов, С. Крилова) навіть пропонують вважати її мета-антропологією, як центральною і першою філософської дисципліною. Сучасна соціальна дійсність стає все більш складною, і нова соціальність, як би її не називали (постіндустріальне суспільство, комунікативне суспільство, суспільство знань тощо), вимагає розвитку соціальної філософії (В. Андрущенко). Також активно розвиваються, особливо на Заході, такі дисципліни як філософія права, філософія релігії, філософія техніки, тощо. Це показує, що філософів цікавить весь спосіб людського буття у його відношенні до світу.

Аналогічно розвивається і теологія, яка включає у себе усе більшу кількість конкретних дисциплін. Особливо активно розвиваються прикладні види теології. Яскравим прикладом може слугувати теологія місії, яка розпочинається думками про діяльність Бога як Трійці та завершується теоріями про взаємодію із культурою постмодерного міста. Або політична теологія, яка покликана надати цілісну теорію впливу християн на соціум безпосередньо через діяльність у політичній сфері.

Усвідомлюючи, що неможливо дати кінцеві відповіді на усі світоглядні питання, сучасні філософи активно займаються критичним аналізом попередніх та сучасних філософських систем та ідей. Постмодерна критика метанаративів (популярних у суспільстві розповідей про прогрес, світле майбутнє, всесилля науки тощо), привела філософів і до сумнівів у можливостях філософії взагалі. Окремі філософи бачать у філософії лише моралізаторство і різновид літературної творчості, що був покликаний обслуговувати певні суспільні запити.

Так само певна самокритика характерна і для сучасної теології. А саме, богослови сумніваються не лише у можливостях систематичної теології, а і у основоположеннях християнського віровчення. Серед біблеїстів, особливо у Німеччині, зустрічаються навіть богослови-атеїсти, які дійшли до таких переконань через критичний аналіз текстів. Є теологи, які відмовляються від релігії на користь атеїстичного світогляду із міркувань принципово порядку.

Висновки. В цілому проведений аналіз дозволяє констатувати, що теологія у її претензії на статус мета-науки та універсального дискурсу в усьому слідує за філософією. Залежність теологічних концепцій від філософських особливо яскраво проявляється у тому, що теологія не пропонує власного погляду на науковий світогляд, а цілком і повністю залежить від філософії. Також не існує “теології науки”, хоча існує філософія науки. Претензії філософії на роль особливого світогляду ґрунтуються на самостійності мислення, у той час як самостійна діяльність теолога як релігійного суб’єкту завжди обмежена його залежністю від конкретної релігійної традиції. Саме тому розвиток духовної освіти буде зумовлюватися здатністю теології до діалогу, в тому числі до такого діалогу, в якому її статус мета-науки буде ставитися під сумнів. Сьогодні саме від ступеня відкритості теологів до діалогу залежить подальше визнання богослов’я як науки та освітньої дисципліни. Самозамикання теологів у власних уявленнях про свою роль відносно філософії, гуманітарних та природничих наук може привести лише до втрати духовною освітою власних авторитету і значимості.

Список використаних джерел:

1. Грицишин, В 2017. *‘Православна думка доби постмодерну: філософсько-релігієзнавчий аналіз’*. Дисертація кандидата наук, *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*, Київ, 180 с.
2. Громадка, Й 1993. *‘Перелом в протестантской теологии’*, Москва: *Прогресс, Культура*, 192 с.
3. Желнов, М 1971. *‘Критика гносеологии современного неотомизма’*, Москва: *МГУ*, 359 с.
4. Жильсон, Э 2004. *‘Избранное: Христианская философия’*, Москва: *РОСПЭН*, 704 с.
5. Жильсон, Э 1995. *‘Философ и теология’*, Москва: *Гносис*, 192 с.
6. Милбанк, Дж 2008. *‘Политическая теология и новая наука политики’*, *Логос*, Москва, № 4 (67), с. 33–54.
7. Чорноморець, Ю 2012. *‘Новітні тенденції у православній теології’*, *Інтелект. Особистість. Цивілізація*, Донецьк: *ДонНУЕТ*, Вип. 10, с. 177–185.
8. Христокін, Г 2008. *‘Неопатристика як парадигма сучасної православної теології’*, *Українське релігієзнавство*, Київ: *Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*, № 43, с. 61–69.
9. Христокін, Г 2006. *‘Філософія грецької патристики як східно-християнський*

неоплатонізм', *Практична філософія*, № 2 (20), с. 180–189.

References:

1. Gricishin, V 2017. *Pravoslavna dumka dobi postmodernu: filosofsko-religiyeznavchij analiz (Orthodox thought of the postmodern era: philosophical and religious analysis)*. Disertaciya kandidata nauk, Nacionalnij pedagogichnij universitet im. M. P. Dragomanova, Kiyiv, 180 s.
2. Gromadka, J 1993. 'Perelom v protestantskoj teologii (The turning point in Protestant theology)', Moskva: *Progress, Kultura*, 192 s.
3. Zhelnov, M 1971. 'Kritika gnoseologii sovremennogo neotomizma (Criticism of the epistemology of modern neo-Thomism)', Moskva: *MGU*, 359 s.
4. Zhilson, E 2004. 'Izbrannoe: Hristianskaya filosofiya (Selected Works: Christian Philosophy)', Moskva: *ROSPEN*, 704 s.
5. Zhilson, E 1995. 'Filosof i teologiya (Philosopher and Theology)', Moskva: *Gnosis*, 192 s.
6. Milbank, Dzh 2008. 'Politicheskaya teologiya i novaya nauka politiki (Political Theology and the New Science of Politics)', *Logos*, Moskva, № 4 (67), s. 33–54.
7. Chornomorec, Yu 2012. 'Novitni tendenciyi u pravoslavnij teologii (Latest trends in Orthodox theology)', *Intelekt. Osobistist. Civilizaciya*, Doneck: *DonNUET*, Vip. 10, s. 177–185.
8. Hristokin, G 2008. 'Neopatrystika yak paradigma suchasnoyi pravoslavnoyi teologii (Neopatristics as a paradigm of modern Orthodox theology)', *Ukrayinske religiyeznavstvo*, Kiyiv: *Institut filosofiyi im. G. S. Skovorodi NAN Ukrayini*, № 43, s. 61–69.
9. Hristokin, G 2006. 'Filosofiya greckoyi patrystiki yak shidno-hristiyanskij neoplatonizm (Philosophy of Greek Patristics as Eastern Christian Neoplatonism)', *Praktichna filosofiya*, № 2 (20), s. 180–189.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.25(7-8)-8

УДК 27-47:[27:124.4]

**СЛУЖІННЯ ТА ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИХОВНА МІСІЯ
ЦЕРКВИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОГО ІДЕАЛУ**

*THE SERVICE AND EDUCATIONAL MISSION OF THE CHURCH IN
MODERN SOCIETY AS A FACTOR OF FORMING THE
FUNDAMENTALS OF THE SOCIAL IDEAL*

А. О. Кислий

Актуальність теми дослідження. Руйнування соціальних ідеалів, що домінували у минулому, актуалізували проблему переосмислення соціальної ролі Християнської церкви. Її розгляд у світській та релігійній сферах зумовлений як світоглядною кризою, так і пошуком надійних основ соціального ідеалу для інтеграції та визначення можливих шляхів

Urgency of the research. The destruction of social ideals that dominated in the past has highlighted the problem of rethinking the social role of the Christian Church. Its consideration in the secular and religious spheres is determined both by the worldview crisis and by the search for reliable foundations of the social ideal for integration and determination of possible ways of